

FRIEDRICH HÖLDERLIN

Az ember

Alig sarjadtak elő, ó föld, a vizekből
a zsenge hegycsúcsok, és illatoztak
föl lélegezve, a mindig zöld ligetekkel
lepve, az óceán szürke vadonában

az első lágy szigetek; és örömmel nézte
a Napisten szeme az új kezdőket,
a növényeket mind, örök ifjúsága
gyermekeit, kik öledből jöttek.

Akkor, a legszebb szigeten, hol a szél még
folydogált erdeje rebbenő nyugalma körül,
ott hevert szőlők alatt egykor, langy éj
után, a derengő hajnalban

születve, föld anya! legszebb gyermeked; –
és felfelé apja, Héliosz felé néz, ráismer
a pöttöm, és figyel és választja, az édes
bogyót kóstolva, a szent venyigét

dajkául; és csakhamar nagy már; félnek
tőle az állatok, merthogy ő más,
mint ők; s nem hozzád, nem is apjához
hasonlít, mert benne merészen s páratlan

egyesült apja nagy lelke, ó föld! örömmel
és gyászoddal kezdetek óta;
az istenek anyjához, a természethez, ki
mindent átfog, hozzá hasonulna!

Ah! ezért úzi el őt a szívedről
féktelensége, ó föld, és hiába
megannyi ajándék és gyöngéd kötelék;
mert jobbat keres ő, a dúlt vad!

Muszáj neki partja illatozó rétvéről
kiszállni a bimbótlan tengerre;
s ragyoghat bár, mint a csillagos éj,
arany gyümölcsökkel a kertje, ő mégis

barlangot vág a hegyekbe, és aknában kémlel,
távol már atyja derűs fényétől,
hűtlen a Napistenhez is, aki
szolgákat nem szeret, s gúnyt űz a gondból.

Mert szabadabban lélegez erdőn a madár, bár
gyönyörűbben tágul az ember mellkasa, és ki
homályos jövőbe lát, látnia kell
a halált is és félni csak ettől kénytelen.

S fegyvert hord minden ellen, mi lélegez,
a mindig szorongó büszke, az ember; viszályban
emészti magát fel, és békéje
virága, törékeny, nem virul sokáig.

Nem ő-e itt élete minden társa közt
legboldogabb? De mélyebben s szaggatva
kap bele a sors, egyensúlyt tartva,
gyűlékony keblébe az erősnek.

Der Mensch. – 1798. június 30-án küldte el Hölderlin e verset néhány másikkal együtt Schillernek, aki ezt nem publikálta. Olyan híressé vált versekkel egy időben keletkezett, mint *A Párkákhoz* vagy a *Szókratész és Alkibiádész*. Még az ifjú Hölderlin üde hangja, de már az ezután következő versek dikcióját, hangnembeli összetettségét és nagyobb szerkezeteit előlegezi. – Alkaioszi strófában íródott, melyet e fordítás nem követ.

Jaj! mint az Orkuszban...

Jaj! mint az Orkuszban, úgy él
Istenek nélkül az emberi faj, csak saját
képessége és saját
tudása és csak saját ösztöne
láncára verve, és a morajló
műhelyben csak magát hallja itt mind,
s robotolnak a szellemek éjjel-nappal.
De hasztalan és, mint a fúriák, meddő
gondjuk és fáradságuk
a szegényeknek. Mert

Wehe! wie im Orkus... – Vázlat Az Archipelagosz (A Szigettenger) című költeményhez; ennek utolsó előtti szakaszában, a 241–246. sorokban nyer végleges megformálást. 1800-ban keletkezett. Hölderlin e terjedelmében is hatalmas költeménye 1804-ben jelent meg egy tübingeni folyóiratban; teljesen visszhangtalan maradt. – A Szigettenger vonatkozó szakasza így kezdődik: „Am odafönt most is szól az emberhez a fény még” (Rónay György fordítása), s közvetlenül a „jaj!” felkiáltással kezdődő passzus előtt az „egy szellemről” szól, mely „mindenki számára közös lenne”. („Ein Geist allen gemein sei.”)

Kenyér és bor

1.

Nézz körül – alszik a város lassan; csendes a sétány,
s fáklyákkal suhan itt-ott a lovas kocsi el.
Rakva örömmel, az emberek épp hazatértek aludni,
s mit nyert, mit veszített: mérlegelő elmék
otthon, megbékélve. Virág s szőlő se, üres már,
nyugszik a vásártér; dolgos kéz pihen el.
Távoli kertből ér ide húrok hangja; talán mert
ott szerető szív szól, vagy ki magára maradt,
messzi barátainak játszik s volt ifjukorának;
kút susog és frissít illatozó ágyást.
Halkan, az alkonyi léggel megkondulva harang csendül – s számolva az órát kikiáltja az ór.

Most jön is egy szellő s borzongást kelt a ligetben
 lám! és földünk árnyképe, a Hold is amott
 jön már lopva; az éj, e rajongó is tele csillag-
 fénnel érkezik, és gondja miránk alig is,
 csak jön elénk ámolni, ki itt köztünk idegen lény,
 hegy magasán túlról fénye pazar s szomorú.

Brod und Wein. An Heinze. – Hölderlin legnagyobb terjedelmű elégiája több szövegváltozatban fennmaradt. Az első *Der Weingott (A bor istene)* címmel 1800-ban keletkezhetett, a későbbi letisztázott változat átdolgozásán a költő 1806-ig nyúlóan dolgozhatott (e későbbi radikális átdolgozások azonban ebben az első versszakban csak egyetlen szónyi változást hoztak: a „Schattenbild”: „árnykép” helyett „Ebenbild”: „képmás” áll az utolsó változatban). – Ez az első versszaka először 1807-ben jelent meg, a költő tudta nélkül, az elégiából kiemelve külön, *Die Nacht (Az éjszaka)* címmel.

A Rajna

Isaak von Sinclairnek

Sűrű borostyán-zöldben, az erdő
 kapujánál ültem, mikor az aranyló dél,
 hogy a forrást lássa, alászállt éppen
 az Alpok lépcséiről,
 5 amit istenek építettek,
 és nékem az Égiek vára ez
 régi nevén, ám ahol
 titkon még eldől egy s más
 és eljut az emberekhez; onnan
 10 hallottam meg váratlanul
 egy sorsot, mert
 a meleg árnyékban lelkem,
 egy s mást megbeszélve magával, még
 éppen csak elkószált Itália
 15 és messze a Morea partja felé.

De most a hegyek közt,
 mélyen a szirtek ezüstje alatt,
 és boldog zöld alá bukva,
 hol a fák borzongva

20 és ágaskodva a sziklák sok feje
néz le feléje, egész nap, én ott
hallottam a leghidegebb szakadéokban
könyörögni megváltásért
az ifjút, és hallgatták, ahogy tombol,
25 és anyját vádolja, a földet
és a Mennydörgőt, aki nemzette,
és sajnálták őt szülei, ám
a halandó mind menekült el a helyről,
mert rettenetes volt, hol a láncokon
30 fénytelenül vergődött,
a félisten őrzöngése.

A hang volt ez, a legnemesebb folyamé,
a szabadon született hangja, a Rajnáié,
és mást remélt ő, mikor elhagyta testvéreit,
35 a Tessint és a Rhodanust odafönn,
és menni akart, mert türelmetlen
űzte a királyi lélek, Ázsia felé.
Csakhogy a kívánás
értetlen a sorssal szemben.
40 A legvakabbak azonban
az istenek fiai. Mert ismeri az ember
a házát, és az állatnak meglett, hol
fészket rakja, de nékik
a hiány, hogy nem tudják, merre,
45 tapasztalatlan lelkük adománya.

Rejtély, ami tisztán eredett. Fátylát
az ének is alig lebbentheti fel. Mert
ahogy kezdted, az maradsz végig,
bármennyit formál is a szükség,
50 meg a nevelés, hiszen legnagyobb
erejű a születés
és a fénysugár, mely
az újszülöttre talál.
De hol van olyan,
55 ki szabad marad
élete végéig és csakis szíve kívánságát
tölti be, ki úgy, mint a Rajna,
kedvező magasokból, és ahogy ő,

60   szent ölből született
boldogan, hol van olyan?

Ezért, hogy az ő szava ujjongás.
Nem szeret ő, mint más gyerkőcök,
pólyába tekerve csak sírni;
Mert hol a partok először
65   kúsznak mellé, a görbék,
és szomjasan körbeölelnék őt,
aki szertelen még, hogy húzzák-
vonják, és foguk közt
tartsák jól, ottan ő nevetve
70   szaggatja a kígyókat szét, és száguld
a zsákmánnyal, és ha rohantában
nincs nála nagyobb, hogy megszelídítse,
hogy nőni engedje, akkor biztos, mint villám
hasítja a földet ketté, és mintha megbűvölve, követnék
75   az erdők és összezuhanva a hegycsúcsok.

Ámde egy isten vissza is fogja fiainak
rohanó éltét, és mosolyog hallva,
hogy tartóztathatlan, ám feltartva a szent Alpok
gátjai közt, mélybe merülten
80   zúgolódnak a folyamok, mint amaz ott.
Ilyen tűzhelyen kovácsolnak
mindent, ami tiszta,
és bizony szép az, ahogy aztán a Rajna,
ha már a hegyeket elhagyta,
85   csendesen vándorol német földön
megelégedve, és a vágyódást csillapítja
a jó munkákkal, ahogy műveli tájait
Rajna apánk, és táplálja gyermekeit
jó városokban, miket ő alapított.

90   Ám soha, soha nem felejtí, mi volt.
Mert hamarabb elenyészik emberek otthona
és épített rendje és válik rémlátomássá
nappaluk is, semhogy feledhetné
eredetét, aki úgy indult,
95   és ifjúsága tiszta hangját.
Ki rontotta meg

- először a szeretet kötelékeit,
ki kötötte fojtó hurokká mind’?
Csak eztán történt, hogy akik saját jogukban
100 és az ég tüzeiben biztosak,
gúnyt úztek abból, dacolva,
és a halandó pályát megvetve
csak ekkor választották a vakmerőt,
s vágytak az istenekkel egyenlők lenni.
- 105 Csakhogy az isteneknek elég a saját
halhatatlanságuk, és ha van,
mire égieknek szüksége van,
akkor nem másra, hősökre, emberekre
s más halandókra. Mivelhogy
110 a boldogok semmit sem éreznek maguktól,
ezért kell, ha kimondani
szabad ilyesmit, hogy az istenek nevében
részt véve a másik érezzen,
szükségük rá van; ámde ítéletük
115 az, hogy szétzúzza
saját házát, és szeretteit
szidja, mint ellenségét, és apját s gyermekét
temesse romok alá az,
aki lenni mint az istenek, akar s nem bírja viselni
120 különbségét, a rajongó féktelen.
- Ám neki jó, mert
szépen kimért sorsot talált,
hol a vándorlások és
a kínok emléke is édesen
125 zúg fel a biztos partok mentén,
hogy itt és ott is örömmel
nézhet el messze határokig,
miket születésekor néki jelölt ki
egy isten, hogy lakozzék itt.
- 130 Aztán megnyugszik, boldog elégtelenségben,
hiszen őt mind, amit vágyott,
mindaz az égi magától öleli át,
a legyőzetlen mosolyog rá
most, a merészre, hogy nyugszik immár.

- 135 Félistenekről gondolkodom most,
és bizony ismerem őket, a drágákat,
mert hiszen életük gyakran
mozgatja vágyódó keblem.
140 Ám akinek, mint néked, Rousseau,
lelke, kitartva erősen,
legyűrhetetlenné vált,
és lett biztos érzéke
és édes adománya, hogy halljon,
és szóljon úgy, hogy szent bőségből,
145 mint a bor istene, dórén isteni módon
és törvény nélkül adja a legtisztábbak nyelvét,
amit értenek a jók, de méltán
veri vaksággal a tiszteletlent mind',
a semmi-se-szent szolgálakat, hogy nevezzem az idegent?
- 150 A föld fiai, akár az anya,
szeretnek mindent, így könnyűszerrel
fogadnak is mindent, a boldogok.
Így hát meg is lepi őt,
rémíti a halandó férfit,
155 ha az égboltot
szerető karjaival
odahalmozta vállaira,
és örömének terhére eszmél;
akkor gyakran úgy látja, a legjobb,
160 ha szinte egészen feledve van ottan,
hol a nap sugara nem éget,
az erdő árnyán
friss zöldben a Bieli-tónál,
és szinte gondtalan-hangtalanul,
165 mint a kezdők, fülemüléktől tanul.
- 170 És gyönyörű azután felkelni
a szent álomból és fölébredve
az erdő húséből, este csak
menni a szelídebb fény felé,
mikor ő, ki a hegyeket rakta
és kijelölte folyók útját,
majd mosolyogva
az emberek szorgos éltét is,

- 175 az alig lélegzőt, mint a vitorlát
megannyi szelével, útba igazgatta,
most ő is nyugszik, s tanítványához
most békítón, jegyeséhez,
a nevelő,
a nappalok istene, földünkhöz odahajol.
- 180 Ekkor jön el emberek és istenek menyegzője,
hol ünnepel mind, ami él,
és kiegyenlítődik
egy időre a sors.
És a menekvők keresik a szálláshelyet,
185 a bátrak pedig édes szunnyadozást,
a szeretők azonban
most is azok, mik voltak, és otthon
vannak, hol csendesen izzó ég
a virágé, és az árnyas fák közt
190 a szellem susog, de akik békétlenek,
megváltoztak, és sietnek
kezet nyújtani egymásnak még
azelőtt, hogy a szelíd fény
eltűnik odalenn, és éjszaka jön.
- 195 De vannak, akik
mindezt hamar elfeledik, mások
hosszabban emlékeznek.
Az örök istenek
teli étellel mindig; ám egész a halálig
200 képes őrizni emlékezetében
egy ember is azt, ami legjobb,
és megéli akkor a legnagyobbat.
Ám mindenkinek külön mértéke van.
Mert nehéz viselni,
205 ha balsors sújt, ám nehezebb a boldogság.
Egy bölcs azonban tudta, miképp
maradjon déltől egész éjfélig,
s míg a hajnal felragyogott,
tiszta eszméletű a lakomán.

- 210 Néked megjelenhet forró ösvényén, fenyvesben vagy
az árnyas tölgyerdőben is
isten, barátom, Sinclair! acélba burkolva vagy
felhőkbe, te ismered őt, mivel ismered
a jó erejét, és mindig előtted
- 215 színről színre az uralkodó mosolya
nappal, mikor
lázasan s összeláncolva
tűnik föl minden, ami él, vagy
éjjel, mikor összekeverve minden
- 220 rendjét veszti és visszatér
ősrégi zűrzavar.

A költemény koncepciója, vázlatai és első letisztázott változata 1801-ben Hauptwilben keletkeztek. A költő a verset először Wilhelm Heinsének ajánlotta; Heins halálának dátuma és a megváltoztatott ajánlás alapján tudható, hogy a vers utolsó átdolgozásaira 1804-ben kerülhetett sor. A későbbi ajánlásban megszólított Isaak von Sinclair, Hölderlin legközelebbi barátja 1798 és 1806 között, diplomata volt és író, ezekben az években a homburgi udvarnál tanácsos; a francia forradalom lelkes támogatója; később, 1805-től kezdve éppen politikai aktivitása vezet el konfliktusához az addig általa támogatott költővel. – Az ajánlás megváltoztatásán kívül Rousseau neve is később került a versbe, mely 1808-ban jelent meg először (a költő tudta nélkül, s egy elveszett kézirat változata alapján).

A költemény triadikus szerkezetű: öt részének mindegyike három versszakból áll; ezek verssorszáma némi váltakozást mutat. – A vers első vázlatával együtt kivételes módon fennmaradt Hölderlin jegyzete is, amely fontos adalék belső felépítése értelmezéséhez:

„Ennek az éneknek a törvénye az, hogy két első formarésze a formája szerint egymással ellentétes, progresszió és regresszió által, ám anyaga szerint ugyanolyan, az utána következő két formarész pedig a formája szerint ugyanolyan és anyaga szerint egymással ellentétes, az utolsó formarész pedig mindent kiegyenlítő egy átfogó metaforával.”

2 *aranyló dél*: hagyományosan az inspiráció ideje

5 *istenek építettek*: a görög θεόδητος kifejezés nyomán, mely Homérosznál és Pindarosznál is előfordul (*Iliász* VIII,519; Pindarosz: I. Olimpiai, 7; VI. Olimpiai, 59; IX. Pythiai, 10).

15 *Morea*: a Peloponnészoszt nevezték így a 13. sz. óta.

31 *félisten*: a Rajna mint a földanya és a Mennydörgő fia félisten.

35 *Tessint és a Rhodanust*: a Ticino folyó és a Rhône folyó, latin nevén.

37 *Ázsia felé*: a Rajna először kelet felé folyik, csak aztán kanyarodik el észak felé. Ez az első, orientális irányvétel van összhangban a folyam királyi lelkével. A lírai én lelke ehhez hasonlóan először dél és kelet felé kószál el az első versszakban.

41–45: Vö. Mt 8,20 és Lk 9,58.

46 *Rejtély, ami tisztán eredett*: e gnóma nemcsak mint gnóma, hanem gondolatiságában is pindaroszi.

50–51: szinte szó szerinti idézet: Pindarosz IX. Olimpiai, 100.

70: utalás Héраклész mítoszára, aki bölcsőjében megfojtotta a két kígyót, melyeket a féltékeny Héra küldött, hogy elpusztítsák a gyermeket.

83–89: a 6. versszak végén e sorok jelentik az első két „formarész” zárását, melyek Hölderlin jegyzete szerint „anyaguk szerint ugyanolyanok”, mivel mindkettő a Rajna sorsáról szól, a kezdettől, ahol még „ifjú”, a beteljesedésig, ahol a költemény „apának” hívja. A két első formarész „forma szerint ellentétes” volta talán úgy ragadható meg, hogy az első a végtelenbe irányuló tendenciát („Ázsia”) és az ennek megfelelő földi hontalanságot („nem tudják, merre”) írja körül, míg a második formarész ezt a

- tendenciát megfordítja, és elvezet a véges-határolt léthez. A Rajnának az első részben nincs „háza”, a másodikban ő alapít „városokat”. A „forma szerinti ellentét” az is, hogy míg az első rész az egyre általánosabb kijelentések felé halad, a második az azt nyitó gnóma általánosságától tér vissza az individuálishoz, a Rajnához.
- 96–98 *szeretet kötelékeit*: melyeket a félisten teremtett az általa alapított városokban. Ezek megrontása, ha az „épített rend” megmerevedve fojtogatóvá válik, vagyis élet és forma, „természet” és „művészet” harmonikusan kiegyenlített viszonya megbomlik. A félistenek erre válaszolnak „dacolva”, s mozdulnak el így a *hybris* irányába, ahogy ezt a következő sorok ábrázolják.
- 109 *más halandókra*: tehát hangsúlyos itt, hogy a hősök sem halhatatlanok.
- 115–118: utalás a görög istenek hősökön gyakorolt bosszújára; ld. Héra bosszúját Héraklészon, kit örüllettel sújt, így ez saját házát ellenségének tartja, lerombolja, asszonyát s gyermekeit megöli. – Figyelemre méltó, hogy a „*saját* jogukban biztosak” zúzzák szét „*saját* házuakat”.
- 135 *Félistenekről gondolkodom most*: ez a sor tehát a negyedik formarész kezdete. Hölderlinnek az e „költemény törvényét” leíró jegyzete szerint ez a formarész az ezt megelőzővel „anyaga szerint ellentétes” viszonyban áll. Míg az első részek a Rajna mint „félisten” (31. sor) heroikus életformájáról és erejéről szólnak, itt egy másféle félisteni létmódról van szó. A kortársi Rousseau-kultuszt követve mintegy emberfelettként megjelenített Rousseau *mint költő*, aki „a legtisztábbak nyelvét adja”, inkább passzív-befogadó („hallás”, „álom”), szemben a félisteni Rajna aktivitásával. (Ennek megfelel a vers ajánlása is: Hölderlin mint költő számára barátja, Sinclair, a tett embere, hős, a forradalmi aktivitást képviseli.)
- 145 *a bor istene*: Dionüszosz.
- 146 *törvény nélkül*: a dionüszoszi költésmód, különösen a dithürambosz jellemzője, melyet kezdettől fogva Pindarosz nevéhez kötettek (ld. Horatius: *Carmina* IV 2, 10–12).
- 150 *A föld fia*: mintegy válasz az előző sorban feltett kérdésre.
- 155–157: utalás Atlaszra; összefüggésben a „föld fiai” (150) kifejezéssel: a titánok a mitológiai hagyományban a föld fiai.
- 158 *eszmél*: hangsúlyos szó, ahogy a vele összefüggő „halandó férfi” kifejezés is – világosan megkülönböztetve őt a magát isteninek vélt zsenitől és annak *hybris*től. Esetében tehát az eredeti teljesség tapasztalatát a saját határok belátása (mely a hérosznál és a költőnél más-más módon történik) és az ezzel számot vető megelégedés követi.
- 159 *gyakran*: a költői „félisten” eszerint nem véglegesen lép át az eszmélet, a tudat szférájába, hanem az eredet teljességének félisteni tapasztalata és a korlátok közt kibontakozó határolt lét tudata közötti választonalat gyakran átlépve éri el a két szféra közvetítését.
- 163 *Bieli-tónál*: a Bieli-tó Szent Péter-szigetére menekült Rousseau 1765-ben. Ld. erről Rousseau: *A magányos sétáló álmódzásai* 5. sétájának leírását.
- 176–179: „Bildner”: szobrász – vagy nevelő a szó mára elavult jelentésében (a német szó persze ugyanakkor elválaszthatatlan a Hölderlin gondolkodásának is homlokerében álló „Bildung”-tól, azaz a művelődés, a kultúra kérdéskörétől s koncepciójától, mely nála éppúgy vonatkozik az egyén fejlődésének, mint a kultúra történeti alakulásainak elgondolására). Egy korábbi változat e helyen megnevezi Pygmaliont. Megint más kézirat alapján került sor a vers publikálására 1808-ban a költő tudta nélkül; ebben e strófa utolsó három sora így szól: „a szobrász (nevelő), inkább jót, / semmint rosszat találva, / a mai földhöz hajol oda a nap. –” (Vö. Keresztury Dezső korábbi fordításával, mely e szövegváltozat alapján készült.) – Tehát a megformáló-nevelő „szobrász” műve a „mai föld”, mely most menyasszonya lesz. A *hieros gamos* – Hölderlinnél ég és föld menyegzője – itt előkészített, 180. sorban megjelenő képe nála az egyetemes harmónia állapotának meghatározó, gyakran megjelenő ábrázolása.
- 203 *mértéke van*: vö. a *Kenyér és bor* 43–45 soraival: „Egy bizonyos: legyen az, hogy dél van, vagy legyen az, hogy / Éjfél van: Mérték áll oda mindenidőn. / Mindre vonatkozik, ám ki-kinek megadott a sajátja”. (Márton László fordítása)
- 206–209: utalás Szókratészra mint a tiszta tudat prototípusára, aki itt a történeti pillanattól függetlenül – „délről egész éjfélig, s míg a hajnal felragyogott” – tiszta, világos tudatú marad.

212 *acélba burkolva ... isten*: háborús történetre utaló kép (isten pedig itt az idő vagy kor istene értelmében véve). A fordulat eredetéhez vö. Horatius: *Carmina* I 6, 13.

215 *az uralkodó mosolya*: bár a versben „uralkodó” áll, nem pedig „Úr”, a szó itt nyilvánvalóan isten megnevezése, nem földi uralkodóé. – E sorban fut ki isten mosolyának motívuma, amely idealitás és valóság, ég és föld harmóniájára utal. Ld. vonulatát az egyes formarészek végén a 77., 133., 172. sorokban.

216–221: a záró sorokban a költemény meghatározó ellentéte jelenik meg ismét, a saját magát megmevredésével veszélyeztető kötés („összeláncolva”) és a – tendenciája szerint az utolsó sorban megjelenő ősi káosz felé tartó – teljes kötetlenség között.

Békeünnep

Azt kérem, e lapot csak jóindulattal olvassák. Úgy biztosan nem lesz megfoghatatlan, még kevésbé megbotránkoztható. Ha pedig mégis lesznek néhányan, akiknek túl kevéssé konvencionális e nyelv, nekik meg kell vallanom: nem tudok másképp. Hiszen egy szép napon szinte minden egyes énekmod hallható, és amit hallani, azt a természet, ahonnan ered, vissza is veszi újra.

A szerző ehhez hasonló lapok egész gyűjteményét készül a közönség elé tárnai, és ez egyfajta próba volna azokból.

Az égi, csendben visszacsendülő,
Nyugodtan vándorló hangokkal telt,
És szellőzve a régen épített,
A boldogan lakott terem; zöld szőnyegek körül illatozó
5 Örömfelhő, és messze tündökölve áll,
Legérettebb gyümölcsökkel, aranykörös kelyhekkel
Rakva egy rendezett, pompás sor,
Oldalról itt és ott magaslik az
Elsimult talajon állva sok asztal.
10 Mert ide, távolban közelítve,
Az esteli órán,
Egymást szerető vendégek értek.

S derengő szemmel sejtem már,
A nap komoly munkáján mosolyát,
15 És őt magát, az ünnep fejedelmét látni.
Ám ha te szívesen el is tagadod külfölded,
S mint aki hosszú hősmenettől fáradt,
Szemed hunyod, feledten, a könnyű árnyékban,
És barát-alakot öltesz, kit mindenki ismer, mégis,
20 Térdet rogyaszt a magasság szinte. Semmit rólad,
Egyet tudok csak, halandó nem vagy.

Ezt-azt megvilágít a bölcs; de ahol
Egy Isten is megjelenik még,
Ott mégiscsak másféle a fény.

- 25 Mától pedig ő már nem, nem hír nélkül ér;
És aki áradatot, lángot nem félt,
Elámul most, hogy csönd lett, s nem hiába van így,
Mivel uralmat sehol sem látni szellemek és emberek közt.
Ez az, hogy a művet hallják,
- 30 Hosszan előkészítve, a nap kelte felől nyugta felé, először most,
Hiszen lefelé zúg mérhetlen, a mélyben elhalva,
A Mennydörgő visszhangja, ezerévnnyi ítéletidő,
Elaludna, hol békesség hangjai zengik túl.
És ti, az ártatlanság napjai, drágák, ó
- 35 Ti hozzátok az ünnepet most is, kedvesek! és kivirul
Alkonyatkor a szellem e csöndben mindenütt;
És tanácsolnom kell, ha már a hajunk
ezüstszürke is volna, barátok!
Lakomát s koszorút készítsünk, most, örök-ifjakat játszva.
- 40 És lenne elég kit hívnék, ámde te, oh,
Aki igazán emberek barátja voltál,
Ottan a szír pálma alatt,
A város közelében, szívesen időzve a kútnál;
Körben a búzaföld susogott, és a hűs levegő halk lélegzete szállt le
- 45 A megszentelt hegyek árnya felől,
És a szerető barátok, a hű felleg
Is árnyával ölelt, hogy sugarad, a szent vakmerő,
Mint vadonon át, enyhülve jusson el emberekig, oh ifjú!
Ah! ámde sötétebb árnyat vetett, szavaid közepette, terád
- 50 Félelmet döntve halálos végzet. Íme hát hamar
Mulanó mind, ami égi; de nem hiába van így;
- Mert kímélve érinti, mértékkal mindenkor,
Csak pillanatokra, az emberek otthonait
Isten, váratlanul, és senki se tudja, mikor?
- 55 Aztán tapodhat rajta pimaszság,
És kénytelen eljönni a szent helyig az elvadult is
Távoli végekről, s gyakorolja a tébolyt, markolász,
És ebben lel valami sorsot, ám köszönet, az
Nem követ isteni adományt soha rögtön aztán.
- 60 Mélyen vizsgálva fogható csak fel.

És ha tüzét, aki adja, nem tartaná vissza,
Rég lángolna a tűzhely áldásától
Tetőnk s talajunk.

- 65 Ámde mi oly sok istenit befogadtunk
Mégis. Kezünkbe
Adva a láng, és part és tengerár.
Nem csupán emberi mód
Laknak azok mivelünk, az idegen erők.
És tanít téged csillagzat, mely
70 Szemed előtt van, ám hozzá hasonló soha nem lehetsz.
Ám az örökkön élőtől, ki
Oly sok örömet és éneket ad,
Van egy, aki fia, nyugvó hatalommal,
S most megismerjük őt,
75 Most, hogy ismerjük az Atyát
És ünnepnapokat tartani
A magasságos, a világ
Szelleme hajolt le az emberekhez.

- 80 Mert mindig is túl nagy volt ahhoz ő, hogy idők ura legyen,
És messze kinyúlt a mezője, de mikor merítette ki ez?
Ám egyszer választhat napszámot egy Isten is,
Mint a halandók, és osztozhat minden sorsban.
Sors törvénye ez: ismerjék egymást mind,
Hogy, ha a csend fordul, legyen akkor nyelv is.
85 Hol pedig szellem működik, mi is ott vagyunk, vitázva,
Mi lenne a legjobb. Így most szerintem a legjobb,
Ha már képe beteljesedett és készen a mester
És tőle dicsőülten maga lép ki a műhelyből,
Az idő csendes Istene, és csak a szeretet törvénye,
90 szép egyensúlyt teremtve ez ér csak, innen az égit.

- Napkelte óta,
Mióta beszélgetés vagyunk, és hallunk egymásról,
Sok mindent tapasztalt az ember; de nemsoká ének vagyunk.
És az idő képe, mit a nagy szellem kihajtogat,
95 Szemünk előtt van, egy jel, hogy közte és mások közt
Szóvetség van közte és más hatalmak között.
És erről nemcsak ő, de a nemzetlenek, örökkön-élők
Is felismerhetők, ahogy növényeken
Ismerik egymást földanya, fény s levegő.

- 100 Hiszen végül is, szent erőik, a ti számotokra
Szeretet jele, a tanújel
Hogy ti vagytok még, ez az ünnepnap,
- Mely mindent egybegyűjt, hol az Égiek nem
Csodákban nyilvánulnak, sem rejtőzve viharban,
- 105 De ahol egymás vendégeként dalolva
Mint kórusok vannak jelen ők, és számuk is szent,
Kik boldogok, és mindegyik módján
Együtt vannak, és akit legjobban szeretnek,
Akin csüggenek, ő se hiányzik; ezért hívtalak én
- 110 Vendégül az itt készült lakomára
Téged, feledhetetlen, az idő estjére, téged,
Ő ifjú, az ünnep fejedelme légy; és hamarabb
Nem is térhet aludni nemünk,
Mígnem ti mind, a megígérték,
- 115 Mind itt vagytok, a halhatatlanok, hogy nekünk
Egetekről meséljeteek.
Legyetek itt házunkban.
- Szellők könnyű lélegzete
Hozza már híretek,
- 120 Meg a párálló völgy
És talajunk, mely döng a vihartól még,
Ámde reménytől pirul az arc,
És a házajtó elé
Anya és gyermeke ül ki,
- 125 És nézik a békét
És kevesen halnak,
Egy sejtelem tartja a lelket,
Aranyló fény küldötte,
Egy ígéret tartja az aggodat is.
- 130 Jók, hisz az élet fűszerei,
Fönről készítve és végig is
Járva, a fáradságok.
Mert tetszik most minden,
De leginkább az,
- 135 Ami egyszerű, mint ama régkeresett,
Arany gyümölcs,
Lehullva a viharok rázta
Ős törzsről,

- 140 Ám aztán magától a szent sorstól, mint legdrágább javunk,
Mit érzékeny fegyverek óvnak körben,
Az Égiek alakja az.
- Jajongtál, akár az oroszlán,
Ó, anya, mikor,
Természet, elveszítetted a gyermekeid.
- 145 Mert ellopta tőled, ki túlon túl szerető vagy,
A te ellenséged, mikor őt már szinte
Úgy vetted, akár a saját fiaid,
És szatírokkal társítottad az isteneket.
- 150 Így volt, amit építettél,
S volt, mit betemettél,
Mert gyűlöl téged, amit,
Te örök-erejű, túl korán
Húztál ki a fényre.
- 155 Most hát ismered, hát elhagyod ezt;
Mert szívesen nyugszik érzéstelenül,
Míg érik, a félve buzgólkodó odalént.

Első fogalmazványa valószínűleg azután keletkezett, hogy Hölderlin híret vette a Habsburg Birodalom és Franciaország által 1801. február 9-én megkötött lunéville-i békének. A költemény végső megformálása a költőt feltehetőleg 1803-ig húzódoan foglalkoztatta; egyik 1803 decemberében kelt levelében ugyanis így írt kiadójának, Wilmansnak: „Nagyobb, különálló lírai költeményeimből van 3-4 ívnyi, mindegyik külön nyomtatandó, mert a tartalmuk közvetlenül a hazát vagy korunkat érinti. Még ezen a télen elküldöm őket.” (*Kalligram* 2020/7–8. 26. Pongrácz Tibor fordítása.) Erre a küldeményre azonban nem került sor, így nem tudni, Hölderlin megvalósította-e ezt a tervét, mert csak a *Békeünnep* ilyen formában megalkotott kézírata maradt fenn.

A költemény letisztázott kéziratát csak 1954-ben fedezték fel Londonban. Ez képet nyújt arról, hogyan képzelte el Hölderlin az ilyen külön nyomtatott formát. Első lapján a cím és a szerző neve szerepel, a második az előhang, a költemény pedig a harmadik oldalon kezdődik.

Békeünnep] Feltűnő a címben a névelő hiánya. Ez arra utalhat, hogy a költemény maga a béke ünnepe. *amit hallani, azt a természet]* Az e rejtélyesnek tetsző mondatban kétszer is szereplő névmás (*es*) vonatkozhat a szövegben a „lap” szóra: *das Blatt* (ahogy a következő mondat is lapokról beszél), vagy pedig arra, ami az előző tagmondat szerint „hallható”. De az „*es*” névmás e két lehetséges vonatkoztatása kifuthat ugyanarra. Hölderlin olvasásról szóló reflexiójában sajátos, hogy a *Blatt* szó a németben egyszerre utalhat a kéziratlapra (konvenció, kultúra) és a növényi levélre (természet, természeti hang), miközben az „énekmód” – és a „túl kevésbé konvencionális nyelv” – nyilvánvalóan nem azonos sem az egyikkel, sem a másikkal. A mondat mindenképp különös marad, mint az egész előhang, amely maga is a benne említett „kevésbé konvencionális” nyelven szól.

1 *az égi ... szellőzve]* A rendkívül összetett történetfilozófiai koncepció jegyében kibontakozó vers egyik vezérlő metaforája a vihar (a történelem mint vihar): már az első versszak is erre utal, amennyiben a vihar után nyugodt és felfrissült világ képét tárja elénk.

4 *sok asztal]* A hegyek metaforája. Vö. *Kenyer és bor* 4. („Ünnepi csarnok! Talaja tenger! és asztalok a hegyek”). Így a „gyümölcsök” a megművelt kertek, a „kelyhek” a hegyi szőlőültetvények képeiként értelmezhetők.

- 12 egymást szerető vendégek] Az égiek. A vers a görög *theoxéniának*, az istenek megvendéglésének mintájára vázolja a *Békeünnep* ünnepnapját.
- 15 az ünnep fejedelmét] A kifejezés Ézsaiás próféta szavát idézi: „Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk. Az uralom az ő vállán lesz, és így fogják nevezni: Csodálatos Tanácsos, Erős Isten, Örökkévaló Atya, Békeesség Fejedelme!” (Ézs 9,5). A Messiásnak ezt a bejelentését a kereszténység Krisztusra vonatkoztatta. Azonban hiba volna a vers „fejedelmét” egyszerűen Krisztussal azonosítani (és éppúgy bármilyen más egyértelműsítő azonosítása is), amennyiben az egyértelműsítő azonosítás törekvése éppen a versnek azzal a tendenciájával megy szembe, hogy különböző elemeket próbál megragadni ebben az alakban. Feltűnő, hogy a vers nem nevezi meg névvel ezt az alakot (annál inkább feltűnő ez, mert a megnevezés kérdése és a nevek a hölderlini költészetben alapvető jelentőségűek), hanem antonómaziák sorával írja körül az istenit. Így az „ünnep fejedelmét” megfejtő egyértelműsítő olvasatok – mint Bart Philipsen írja – „nem ismerik fel Hölderlinnek az isteniről alkotott komplex és dinamikus fogalmát, és azt, hogy az isteni milyen vonatkozásban áll e költemény (és egyáltalán a kései költemények) poetológiai és történetfilozófiai koncepciójával: az istenit jelölő kifejezések »csak együttesen adják annak az istennek a nevét, aki a költeményben megjelenik, csak ezek összességének belső dinamikájában tükröződik magának a költeménynek a mozgása.« (Peter Szondi) A váltakozó alakzatokban megszólított istenség a szövegben kivonja magát a közvetlen megnevezés alól, és megőrzi alteritását, a szöveg artikulációin keresztül. Ennek egyáltalán nem mond ellent a sejtés, miszerint Hölderlin az „ünnep fejedelme” kifejezést megalkotva, mely az összes többi megnevezést magába foglalja, a „Békeesség Fejedelmére” gondolt, akit Ézsaiás (9,5) mint Messiást jelent be; ez is több nevet kap: „így fogják nevezni: Csodálatos Tanácsos, Erős Isten, Örökkévaló Atya, Békeesség Fejedelme!” A költeményben evokált istenség csak mint mozgásban levő alak, csak mint rögzített identitást nélkülöző metonimikus láncolat felel meg a történelmi változás (és a jelölés történeti folyamata) elvének, amelyet Hölderlin poetológiája alapjává tett [...]” (*Hölderlin-Handbuch*, Stuttgart: Metzler 2011, 368.)
- 16 külfölded] Az égi, az isteni szféra mint az idegen, másik ország.
- 18 feledten] A nap (azaz a történelem) munkáját, gondját-fáradságát feledve.
- 22 a bölcs] Vö. 1Kor 13,9–12: „Mert töredékes az ismeretünk, és töredékes a prófétálásunk.”
- 24 másféle a fény] Vö. 1Kor: 15,40: „más a mennyiek fényessége, és más a földieké”.
- 26 áradatot, lángot] Vö. Zsolt 66,12; Ézs 43,2.
- 28 uralmat sehol sem látni] vö. 1Kor 15,24: „Azután következik a vég, amikor is (Krisztus) átadja az Istennek, az Atyának az uralmat, miután minden felsőbbséget, hatalmat és erőt megsemmisített.” Hölderlinnél azonban itt maga az uralom mint elv tűnik el az idők végén beköszöntő békében.
- 30 nap kelte felől nyugta felé] A történelem kelettől nyugat felé haladó menetének képzetét ld. még Hölderlin más verseiben is, pl.: *Germánia, A Duna forrásánál*.
- 37–39 koszorút s lakomát] Hölderlin itt az antik *szümposzion* nyomán alakítja a képet.
- 42–44 Ottan ... Körben a búzaföld susogott] Vö. Krisztus találkozását a számariai asszonnyal: Jn 4,5–7
- 45 megszentelt hegyek] Vö. Jn 4,20
- 46 hű felleg] Vö. Zsid 12,1 fordulatával: „a tanúknak ilyen felhője övez”. A felhő már Homérosznál is a „nagy tömeg”, „sereg” metaforája (*Iliász* IV. 274, XVI. 66).
- 47–49 árnyával ölelt ... árnyat vetett] Feltűnő az árny kettőssége, mely itt a megszólítottba borul. Egyfelől: már az ószövetségi hagyományban is jelen van az isteni fény leárnyékolásának gondolata: vö. 2Móz 3,6; 2Móz 16,10; 2Móz 33,20; továbbá az Újszövetségben: Mt 17,2–5. – Másfelől: a halálos végzet árnyának képe homéroszi toposzt visz tovább: vö. *Iliász* XX. 417; XVI. 350; *Odüsszeia* IV. 180.
- 52 kímélve érinti] Az emberek kímélete azáltal, hogy az isteni csak rövid időre nyilatkozik meg, olyan képzet, mely Hölderlin más verseiben is megjelenik (ld. *Kenyér és bor*), és a teodicea régi hagyományába tartozik. A *Patmosz* Krisztus halálának már más, lényegesen radikálisabb értelmezését fogja adni.
- 54 váratlanul, és senki se tudja, mikor] Bibliai toposz, vö. Mt 24,42; Mt 24,44; Mt 24,50; Mt 25,13. A toposz megjelenik Hölderlin más verseiben is, pl. *Vándorlás, Patmosz*.
- 61 ha tűzét, aki adja, nem tartaná vissza] Vö. az 52. sorral.

- 69 *tanít téged csillagzat]* Az égitestek és tanításuk gondolatához és összefüggéséhez ld. Platón *Timaios* 38b–39b, valamint *Philéosz* 16c–e.
- 74sk. *S most megismerjük őt]* A sorok figyelemre méltó módon megfordítják János evangéliumának mondatát: „Ha engem ismernétek, Atyámat is ismernétek, de mostantól fogva ismeritek és látjátok.” (Jn 14,7) A megfordítás Hölderlin történetfilozófiai koncepcióján alapul: csak az, hogy az idők végén a történelem egésze felfoghatóvá válik az Atya jegyében, aki „a világ / Szellem”-ként „hajolt le az emberekhez”, csak ez teszi lehetővé az egyes történeti alak igazi jelentésének megismerését. – Vö. továbbá a *Mint ha ünnep-hajnalban...* soraival: „És ami eddig szinte észrevétlen / történt, megvilágosul most, / és akik eddig szolga-gúnyában, de mosollyal / mívelték a földet, felismerszenek: / örök-életek ők, istenségek erői.” (Tandori Dezső fordítása)
- 79 *túl nagy volt ahhoz ő, hogy idők ura legyen]* Ti. nagyobb annál, hogy pusztán a történelmi idők ura legyen.
- 81 *választhat napszámot]* Vö. a 14. sorral: „a nap komoly munkáján [...]” Mindkét helyen a „napszám, napi munka” jelentésű Tagewerk (Tagwerk) szó szerepel az eredetiben. A Werk jelenthet művet és munkát is: itt a történelem napjának (be)teljesítendő munkájaként, el- és bevégzendő műveként értelmezhető a kifejezés. Ld. a 87–88. sorokat, a „mester” és „műhelye” képét.
- 87 *a mester]* Világos utalás a Platón *Timaios* szában megjelenő démiurgoszra (28a–30a). A démiurgosz mítoszát azonban Hölderlin döntően megváltoztatja, amennyiben eszkatologikus koncepciója keretében a teremtő istent a történelem isteneként értelmezi át.
- 89 *Az idő csendes Istene]* Vö. Platón: *Timaios*: az idő mint az örökkévalóság mozgó képmása (37d).
- 94 *az idő képe]* Ld. fentebb: Platón: *Timaios* 37d. – Az a „kép”, melyet „az idő csendes istene” beteljesített, a béke, és ez maga itt a „szövetség”, „jele”.
- 95sk. *egy jel ... szövetség]* 1Móz 9,13: „szivárványívet helyezem a felhőkre, az lesz a jele a szövetségnek, amelyet most a földdel megkötök.”
- 101sk. *A szeretet jele ... ez az ünnepnap]* 2Móz 31,13: „Tartsátok meg szombatjaimat, mert jel ez köztem és köztetek nemzedékről nemzedékre”.
- 104 *rejtőzve viharban]* Vö. Jób 37.
- 112 *az ünnep fejedelme légy]* Az eredetiben még inkább kétértelmű marad a háromszorosan megszólított mondatban, hogy a hívás a megszólítottat mint az ünnep fejedelmét hívja, vagy mintegy azzá kinevezi.
- 112sk. *hamarabb / Nem is térhet aludni nemünk]* Vö. Mt 24,34: „Bizony mondom nektek: Nem múlik el ez a nemzedék, míg ezek be nem következnek.”
- 129 *Egy ígéret tartja az aggodat is]* Vö. Simeon és Anna történetével: Mk 2,25–38.
- 136 *az arany gyümölcs]* Utalás a Heszperidák őrizte aranyalmákra. – Hölderlin egy korai verse „a béke arany gyümölcseről” beszél.
- 141 *Az Égiek alakja ez.]* Az Égieket az utolsó versszak közvetlenül az anyai természet gyermekeiként nevezi meg. E sor az „arany gyümölcset” látszik azonosítani az Égiek alakját, az isteneket mint a természet gyermekeit. Ugyanakkor „ez”, az „arany gyümölcs”, a béke mint az idő (a történelem) gyümölcse.
- 145 *ellopta tőled]* Utalás a mítoszra, mely szerint a Heszperidák kertjéből Héraklésznak sikerült ellopnia az aranyalmákat.
- 146 *ellenséged]* Minden bizonnyal az emberi szellem, amely a modern tudat alakjában függetlenítette magát az anyai természetétől, és szembefordult vele.
- 148 *És szatírokkal társítottad az isteneket.]* Értsd: ugyanúgy, ahogy szatírokat adtál társul az isteneknek, az ellenségedet is társukká tetted.

Fakó lombon pihen...

Fakó lombon pihen
a szőlő, reménye a bornak, ím így pihen arcán
az arany ékszer árnyéka, mely ott függ
fülén, a hajadon lánynak.

És nőtlen kell maradjak
de könnyen belegabalyodik
a láncba, mit
elszakított, a borjú.

Szorgosan

Szereti pedig a magvető
ha lát egy lányt, aki
nappal elszundít a kötögetett
fuszekli fölött.

Azt mondja, fülnek nem kellemes
a német száj,
ám kedvesen
a szúrós szakállon
susognak a csókok.

Auf falbem Laube ruhet... – A kései Hölderlin leghatalmasabb és legnehezebben rekonstruálható s értelmezhető szövegeit tartalmazó *Homburgi főliánsfüzet* egyik vázlata. A lapon mellette, részint ennek szövegébe átérve, a *Mnémoszüné* vázlatai olvashatók, valamint szintén mellette középen egy név: „Cäcilia”. E név összefüggése a vázlattal okkal feltételezhető, s nemcsak azért, mert egy szövegréteghez tartoznak a kéziratban, hanem mert nehéz volna nem észrevenni, hogy a zene védőszentjének neve kapcsolatban áll a vázlat motívumaival: a fiatal (szűz)leánnyal, a füllel, a jóhangzás kérdésével, de még a „szorgos” buzgósággal is; s mindezeket át a szent legendájára kifinomult ironikus értelemzéssel vesz vonatkozást. Hölderlin valószínűleg ismerte Herder szövegét is, melyben így tudósított Cecília legendájáról: „Talán nincs a világon védőszent, aki ártatlanabban lett azzá, mint Cecília, a zene védőszentje. Ugyanis azért lett azzá, mert *nem figyelt* a zenére, *gondolataiban elfordult tőle*, és valami magasabbrendűvel foglalkozva nem hagyta, hogy a zene vonzereje elcsábítsa. A legenda így szól: „Cecília, egy nemes szűzleány, hallotta Isten hangját, és Krisztus evangéliumát rejtve hordozta szívében. Könnyekkel kérte az Urat, hogy oltalmában szeplőtelen szűz maradjon. Egy ifjú, Valerian, égő szerelemre gyúlt iránta, és vőlegénye lett. Már kitűzték az esküvő napját; Cecíliát arannyal beszótt ruhákba öltöztették; ám azalatt testén szőr csuhát viselt. A szülők és a vőlegény ostromolták, így szívének szerelmét, mellyel egyedül Krisztust szerette, nem mutathatta meg. Eljött az esküvő napja, már állt a nászágy, a *hangszerek felcsendültek; ő azonban szívében csak az Úrhoz énekelt*, és szólott: „tisztítsd meg szívemet, testem legyen szeplőtelen, hogy ne piruljak el előtted.”